

Síntese:

CIDADANÍA: XÉNESE HISTÓRICA E FUNDAMENTACIÓN FILOSÓFICA.

A autonomía moral da persoa exprésase no plano socio-político na idea de cidadanía, que vincula ao individuo coa comunidade política, e o identifica.

A identidade política do cidadán funda unha relación de igualdade cos demais cidadáns, e de separación dos non-cidadáns (“fronteira” de inclusión/exclusión).

1. XÉNESE E EVOLUCIÓN HISTÓRICA DA IDEA DE CIDADANÍA.

Nace xa na Antigüidade vinculada ás formas de organización política do poder para designar o estatus socio-político dos membros plenos da comunidade.

1.1. A Grecia antiga: unha cidadanía activa exclusiva

- Os cidadáns (*polítes*) da *Polis* (cidade-estado) eran unha categoría reducida, pero dominante e privilexiada, encargada do goberno e defensa da *Polis*.
- Formada exclusivamente por varóns adultos, libres e naturais da *Polis*. Excluía aos estranxeiros e aos escravos; tamén ás mulleres, relegadas ao ámbito doméstico, igual que os nenos..
- O ideal da vida cidadán era a participación na deliberación e decisión dos asuntos públicos da *Polis*. Niso consistía a virtude cívica do cidadán.

1.2. Roma: extensión do dereito e expansión dunha cidadanía pasiva

- Coa expansión territorial de Roma, a idea de cidadanía evoluciona e transfórmase nunha condición xurídica de protección de dereitos: o cidadán convértese nun suxeito pasivo de dereitos e obrigas, non participante activo.
- A extensión do dereito de cidadanía a outros pobos conquistados, formou parte dunha “intelixente” política de asimilación realizada por Roma, que, sen destruír a identidade étnica e cultural dos conquistados, garantía a súa lealdade e aseguraba o incremento da recadación de impostos.
- A consecuencia perversa foi a depreciación da condición de cidadán, que deixou de ser un trazo de honra e distinción, capaz de igualar aos cidadáns: o cidadán convértese en “súbdito” do Imperio, sometido ás leis e protexido.

1.3. A Idade Media: o eclipse da cidadanía

- No Medievo as relacións socio-políticas de poder expresaranse en termos de relacións persoais de “vasalaxe” e “servidume”: desaparece a idea de cidadanía tanto activa como pasiva.
- O Cristianismo desempeñou un papel contradictorio:
 - a nivel teórico, predicou a igualdade e fraternidade universal de todos os seres humanos, pero,
 - por outra banda, bendiciu e sacralizou as relacións xerárquicas de poder, e confirmou a desigualdade socio-política como natural.
 - Como poder ideolóxico dominante propiciou a heteronomía moral.
- Algunhas cidades conseguiron certos foros que lles daban un estatuto de independencia, e dereitos aos seus cidadáns.

1.4. A Modernidade: a conquista da cidadanía moderna

- Na Idade Moderna, coas monarquías absolutas, os cidadáns libres son meros “súbditos”, sometidos ao poder soberano dos monarcas.
- Pero, as revolucións burguesas liquidarán as monarquías absolutas, e o concepto de cidadanía cobrará novo protagonismo.

- En 1789 a Revolución Francesa proclamou a “liberdade, igualdade e fraternidade” de todos os cidadáns e os seus dereitos.
- O concepto de “súbdito” foi formalmente substituído polo de “cidadán”, soberano de si mesmo, suxeito de dereitos e participante activo.
- A identidade socio-política do cidadán expresada no sentimento de pertenza a unha “nación” xerará a asimilación entre “cidadanía” e “nacionalidade”.
- A condición de cidadán será inicialmente aínda moi restritiva, ligada á condición de propietarios e ao pago de impostos. Tardará tempo aínda en abolirse a escravitude, e eliminar a absoluta dependencia da muller.

2. FUNDAMENTACIÓN FILOSÓFICA DA IDEA DE CIDADANÍA

- En termos xerais, até a Modernidade ter a condición de cidadán era o resultado natural da sorte do nacemento: a lotería natural do nacemento fai a uns libres e outros escravos ou servos, varóns ou mulleres, etc.
- O proceso de secularización da Modernidade proclamará a autonomía da razón e a liberdade de conciencia, sacudíndose a xugo ideolóxico da Igrexa, e en consecuencia, a tutela política exercida polas monarquías absolutistas.
- I. Kant expresa o espírito da Ilustración europea co lema “atrévete a pensar”, a usar a propia razón sen tutela allea, para saír da “minoría de idade”.
 - Para Kant o fundamento último da cidadanía reside na condición racional do ser humano, que fai del un suxeito moral autónomo, señor de si mesmo e capaz de autolexislarse, de darse a si mesmo leis, que por brotar da razón, terán valor universal para todo ser racional.
 - A condición de ser racional converte ao ser humano nun fin en si mesmo, sen prezo, que non pode servir de medio para ningunha outra cousa. Esa é a base da dignidade humana que esixe respecto para non ser tratado como unha cousa ou ser usado como un instrumento para outros fins.
 - Naturalmente, a fundamentación kantiana ten como consecuencia lóxica a existencia dunha cidadanía cosmopolita universal, que el mesmo imaxinou dentro dunha confederación mundial de repúblicas...

2.1. A concepción republicana da cidadanía (Aristóteles, Rousseau, Kant...)

- O eixe central da concepción republicana da cidadanía é a participación activa nos asuntos públicos. Partindo dun concepto positivo de liberdade entendida como autonomía, concibe ao cidadán como autolexislador.
- Tal liberdade resulta incompatible coa existencia de estruturas socio-políticas de dominación, que manteñan a submisión arbitraria duns sobre outros.
- As virtudes cívicas son necesarias para vincular e comprometer aos cidadáns coas institucións públicas de autogoberno na busca do ben común.

2.2. A concepción liberal da cidadanía (J. Locke. Rawls...)

- Considera que os individuos teñen liberdades e dereitos naturais inalienables, anteriores e independentes da comunidade política da que formen parte.
- As liberdades son concibidas en sentido negativo: non interferencia doutros, nin sequera do Estado, na esfera privada das liberdades naturais.
- A esfera pública é concibida como o espazo de convivencia que garante e protexe o exercicio da liberdade individual, mediante regras de xogo xustas.

2.3. A concepción comunitarista da cidadanía (Mc Intyre, Taylor, Walzer...)

- O comunitarismo desenvólvese nas últimas décadas do século XX como crítica ás concepcións individualistas liberais, no contexto da globalización e o progresivo multiculturalismo das sociedades.
- O eixe central da súa concepción da cidadanía é a cuestión da identidade do suxeito, que se define pola súa pertenza a unha comunidade. O individuo nace xa nunha comunidade, cunha determinada cultura e unha concepción do ben e da xustiza xa determinado.
- Por iso, os comunitaristas consideran necesario desenvolver comunidades políticas formadas por cidadáns que compartan a mesma concepción do ben e os mesmos valores, para que podan sentirse identificados culturalmente e participar no mesmo proxecto compartido colectivamente.
- O problema desta perspectiva teórica é a posible deriva e lexitimación de etnicismos, fundamentalismos e nacionalismos extremos e excluíntes, que estrinxan ou anulen as liberdades fundamentais dos seus membros, confundindo o compromiso e participación política coa homoxeneidade.

3. PROBLEMAS ACTUAIS DO DEREITO DE CIDADANÍA

O concepto canónico actual de cidadanía, formulado polo sociólogo británico T. H. Marshall en 1949, inclúe tres elementos: 1) dereitos civís (XVIII), 2) dereitos políticos (XIX), e 3) dereitos socio-económicos (XX).

- Frecuentemente, tende a reducirse a idea de cidadanía aos dereitos políticos e identifícala con “nacionalidade”.
- Pero, sen os dereitos socio-económicos, a cidadanía redúcese a unha condición xurídica en gran parte formal e teórica, que non logra a implicación efectiva dos cidadáns nos asuntos públicos.

Na actualidade, o estatuto de cidadanía suscita novos problemas debido a determinados fenómenos socio-políticos: 1) inmigración, 2) multiculturalismo, 3) unións políticas supra-estatais, 4) globalización.

1. O aumento da inmigración nos países máis desenvolto suscita o problema de determinar as formas de pertenza e inserción dos inmigrados nas comunidades políticas nas que se insiren.
2. O pluralismo étnico, cultural e moral característico das actuais comunidades políticas esixe unha ética cívica de mínimos compartida por todos, máis alá das identidades particulares e grupais, para lograr unha certa unidade na diversidade.
3. A formación de unidades políticas supra-estatais, como a Unión Europea ou Mercosur presenta o feito dunha cidadanía compartida a diferentes niveis (estatal e supra-estatal) que esixe harmonización.
4. O fenómeno da globalización fai revivir a esixencia ética de construír unha cidadanía cosmopolita, como xa soñaran o filósofo grego Zenón (“cidadán do mundo”) e o filósofo da Ilustración europea, I. Kant (s. XVIII).